

Ходакевич Сергій І.,
кандидат економічних наук,
професор кафедри банківської справи та
страхування, Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана

Журавльов Олег С.,
кандидат економічних наук, радник голови
Ради директорів Професійної асоціації
корпоративного управління

Стрижак Артур П.,
докторант кафедри банківської справи та
страхування, Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана

Khodakevich Serhiy I.,
PhD in Economics,
Kyiv National University of Economics
named after Vadym Hetman
<https://orcid.org/0000-0002-8951-2605>

Zhuravlev Oleg S.,
PhD in Economics, Advisor to the Chairman
of the Board of Directors of the Professional
Association of Corporate Management
<https://orcid.org/0009-0004-3243-9242>

Strizhak Arthur P.,
Doctoral Student, Kyiv National University of
Economics named after Vadym Hetman
<https://orcid.org/0009-0006-0633-0651>

СВІТОВИЙ ДОСВІД ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД GLOBAL EXPERIENCE OF ECONOMY BUILDING IN THE POST-WAR PERIOD

Ходакевич С. І., Журавльов О. С., Стрижак А. П.
Світовий досвід відбудови економіки у
повоєнний період. *Український журнал
прикладної економіки та техніки*.
2023. Том 8. № 1. С. 233 – 240.

Khodakevich S. I., Zhuravlev O. S., Strizhak A. P.
Global experience of economy building in the
post-war period. *Ukrainian Journal of
Applied Economics and Technology*.
2023. Volume 8. № 1, pp. 233 – 240.

В умовах тривалого протистояння російській агресії економіка України зазнає руйнівного впливу війни, функціонує з великою кількістю обмежень як економічного, так і соціально-економічного характеру, що негативно впливають на подальший розвиток країни. Зазначено, що вектор стратегічних орієнтирів повоєнного відновлення має бути багатоспрямованим, включати як досвід країн Європи відновлення після Другої Світової війни та сучасної історії, так і досвід країн Азії та досвід інших країн, наприклад Ізраїлю. Кожен випадок унікальний, та його успіх залежить від великої кількості умов та передумов. У статті розглянуто світовий досвід окремих країн, що представляють різні регіони, різні періоди викликів, різні умови та стратегічні орієнтири. Особлива увага приділена досвіду балканських країн, зокрема Боснії та Герцеговині. Проаналізовано умови, напрями реформування, джерела фінансування та наслідки реалізації різних планів. Визначено можливості їх адаптації до вітчизняного досвіду. За результатами узагальнення світового досвіду визначено основні стратегічні напрями повоєнної відбудови: інституційні трансформації через структурні реформи, моніторинг використання грошових коштів та безпекові заходи. Визначено, що Україна має розробити свою концепцію структурної перебудови економіки відповідно до сучасних умов та формування комфортних умов життя громадян України, спиратися на міжнародну фінансову допомогу.
Ключові слова: міжнародна фінансова допомога, економіка, стабілізаційні програми, гранти, банки, реструктуризація, інфраструктура, позики, країни, активи.

In the context of prolonged confrontation with russian aggression, the economy of Ukraine suffers from the destructive impact of war. It operates with numerous economic and socio-economic restrictions, which negatively affect the country's further development. It is noted that the vector of strategic post-war recovery should be multi-directional, incorporating the experience of European countries in post-World War II reconstruction and contemporary history, as well as the experience of Asian countries and other nations, such as Israel. Each case is unique, and its success depends on many conditions and prerequisites. This article examines the global experience of individual countries representing different regions, different periods of challenges, other conditions, and strategic orientations. Special attention is given to the experience of Balkan countries, particularly Bosnia and Herzegovina. The states, reform directions, sources of financing, and consequences of implementing various plans are analyzed. The possibilities of adapting them to the domestic experience are determined. Based on the generalization of global experience, the main strategic directions of post-war reconstruction are identified: institutional transformations through structural reforms, monitoring of fund utilization, and security measures. It is determined that Ukraine needs to develop its concept of structural economic transformation in line with current conditions and create comfortable living conditions for Ukrainian citizens, relying on international financial assistance. The banking sector must also undergo institutional changes and develop a program for working with problem assets. When developing post-war development programs, it is worth focusing on attracting new external investors, international aid and grants, and structural transformation with a focus on sectors with high added value, thereby foreseeing the transition from a raw material development model to a productive, innovative, energy-independent Ukraine.
Keywords: international financial assistance, economy, stabilization programs, grants, banks, restructuring, infrastructure, loans, countries, assets.

Вступ

До вторгнення росії 24 лютого 2022 року банківський сектор України був невеликим, фрагментованим і надмірно залежним від державних банків. Проте вітчизняні банки відносно добре справилися з початковим шоком, що стало наслідком зусиль центрального банку з реформування щодо підвищення капіталізації, зміцнення стабільності, формування резервів та роботи з проблемними активами.

Всесвітня історія знає багато прикладів відбудови країн після бойових дій. Вслід за закінченням Другої світової війни відбулося понад 30 великих війн та понад 250 військових конфліктів, їх учасниками було не менш 60 країн, а то й більше [1]. Кожен випадок унікальний, його успіх залежить від великої кількості умов та передумов (як внутрішніх так і зовнішніх) та характеру шоків. Наприклад, наявність природних ресурсів, географічне розташування, рівень економічного розвитку, ментальність, або ж збіг обставин у окремому регіоні. Шоком може бути невизначеність, фінансова криза, війна, як у випадку України. І як доводить світовий досвід та вітчизняна практика, навіть під час війни потрібно розпочати підготовку до повоєнної відбудови та перезапуску банківського сектору. Запорукою успіху при цьому є підтримка партнерів та рівень фінансового розвитку країни.

До вивчення світового досвіду та аналізу діяльності банків в умовах воєнного стану останнім часом звертається все більше вітчизняних та іноземних науковців і дослідників (рис. 1). Бородіна О.А., Ляшенко В.І. провели ретроспективний порівняльний аналіз програм міжнародної допомоги країнам Європи (План Маршалла), Франції та Великобританії, Ірландії, а також Японії (План Доджа), програми повоєнного відновлення Кореї, Сінгапуру, Гонконгу [2]. Деякі дослідники, звертаючись до цього питання, дослідили ситуацію в банківському секторі та визначили ключові тенденції банківського ринку в період воєнного стану [3]. Вирішальними факторами вони назвали цифровізацію банків, фінансову підтримку банків центробанком. Інституційний аспект фінансово-кредитної підтримки післявоєнної відбудови економіки України досліджує Прозоров [4]. Бортніков, Гладких, Любич дослідили роль державних банків, які продемонстрували фінансову стійкість, не зазнали значного вилучення коштів клієнтами, але віддавали перевагу кредитуванню великих корпорацій або фінансовій підтримці МСБ лише за державними програмами [5]. Кудряшов проаналізував вплив воєнного стану на зміну структури зовнішніх і внутрішніх запозичень [6]. В. Ємець дослідив питання регіонального та місцевого розвитку, визначивши важливість регіональних екологічних інновацій [7].

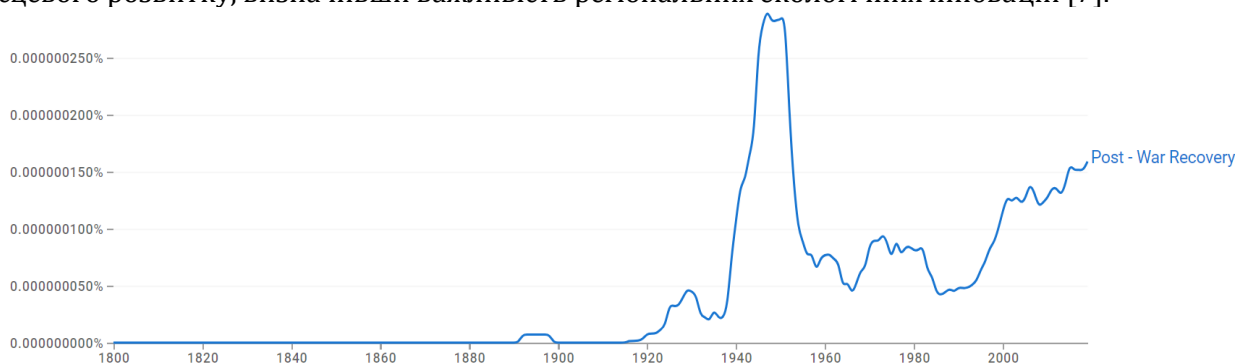

Рис. 1. Частота використання терміну «Post-War Recovery» в англійській літературі

Джерело: побудовано авторами на основі досліджених джерел [15]

Найбільш відомим успішним програмним планом повоєнної відбудови є «План Маршалла». Разом з тим складність та унікальність умов та детермінантів повоєнного відновлення України кардинально відрізняються від часів Другої світової війни, що обумовлює необхідність пошуку комплексного підходу до розробки стратегічної моделі повоєнного економічного розвитку країни. І як показує вивчення світового досвіду, мова має йти не просто про відбудову зруйнованої інфраструктури, що саме і передбачав план Маршалла, а про *нову концепцію структурної перебудови економіки відповідно до сучасних умов та формування комфортних умов життя громадян України*, які «платять» за це високу ціну. При цьому цю концепцію варто розглядати як складову стратегічного плану інтеграції до ЄС, що передбачає певні інституційні реформи, для реалізації яких доведеться витратити кошти допомоги від міжнародних партнерів. І з цього погляду цікавим є досвід Балканських країн.

Методика дослідження. В процесі дослідження застосована низка окремих методів наукового пізнання: а) пошукові (збір, фільтрація і сортування інформації для подальшого

вивчення); б) описові (визначення суті проблеми); в) казуальні (пошук зв'язку між певними критеріями і виявленою проблемою) та інші.

Визначення мети та цілей дослідження

Метою статті є розгляд світового досвіду повоєнної відбудови економіки, визначення джерел фінансування та планів відновлення економіки країн після воєнних конфліктів, для їх урахування при формуванні нової концепції реконструкції економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Як зазначає член-кореспондент НАН України Іванов С.В., відновлення економіки можна трактувати як комплекс заходів у різних сферах господарської діяльності країни, спрямованих на відновлення її конкурентоспроможності, налагодження виробництва, підвищення рівня життя людей і внутрішнього та зовнішнього попиту на основі інноваційних підходів і технологій [8]. Щоб створити такий комплексний план відновлення економіки України, найкращим варіантом буде визначити вже зараз вектор орієнтирів, який базувався б на узагальненні досвіду іноземних держав. Тобто вектор орієнтирів відбудови має бути не односпрямованим, а багатоспрямованим, кумулятивним. Доцільним є використання досвіду як європейських країн у повоєнному відновленні, а саме плану Маршалла, Західної Німеччини, Італії, так і аналіз успішних кейсів, впроваджених азіатськими країнами, — Японії, Південної Кореї та Ізраїлю. Хоч ці приклади кардинально відрізняються один від одного за інструментами для досягнення мети, проте вони схожі на остаточний стан країн і результат від плану. Без винятку кожна із зазначених країн зіткнулася з колосальними руйнуваннями, і кожна з них змогла не лише відновитися, а здійснити економічний прорив [1]. Післявоєнний економічний бум характеризувався високим і сталим економічним зростанням, практично повною зайнятістю в європейських і східноазіатських країнах, зокрема в тих, які були дуже спустошені війною, а саме: в Японії (японське економічне диво), Західній Німеччині (економічне диво), Франції (славне тридцятиріччя), Італії (італійське економічне диво) і Греції (грецьке економічне диво) [8]. Разом з тим, Україна потребує вивчення досвіду відновлення інших країн та більш історично та ментально близького досвіду – це сучасний досвід країн Європи.

Кожна з цих країн внаслідок воєнних дій зазнала значних руйнувань, як інфраструктурних, так і в промислових. І кожна країна має свій унікальний «рецепт» повоєнного відновлення. Найбільш відомим є так званий *план Маршалла* або план післявоєнного відновлення Європи, який був спрямований на відродження структури економіки країн Західної Європи та коопераційних зв'язків між країнами, які існували до Другої Світової війни, тобто відновлення індустріальної економіки Європи [9]. План відновлення розроблявся для 16 країн Європи, однак основними отримувачами допомоги стали Великобританія, Франція, Італія, Західна Німеччина та Нідерланди. Саме ці країни отримали майже 2/3 всіх коштів. План Маршалла містив дві складові: продовольчу допомогу та кредитування поставок обладнання для відновлення промислового виробництва.

Одним з основних інструментів відбудови стала грошова допомога з боку США, загальна сума якої за 4 роки склала понад 17 млрд доларів США (або близько 210 млрд дол. США на сьогоднішній день). Дешеві кредити становили 20% від усієї суми, а 80% – передані як звичайна безоплатна фінансова допомога [1]. За підсумками реалізації цього плану ВВП країн-отримувачів виріс на 30% порівняно з довоєнним періодом. План Маршалла завершився цілковитим успіхом, європейське промислове виробництво перевищило довоєнний рівень на 40%. Найбільших успіхів у відновленні досягли Західна Німеччина та Італія. І саме тому цей варіант повоєнної відбудови не є прийнятним з погляду України, оскільки він був спрямований на відновлення промисловості та аграрного сектору. Україна ж потребуватиме структурної перебудови нашої економіки, а не її збереження. В наш час інноваційного розвитку країна має розвиватися в напрямі технологічної економіки.

Основні кроки успіху плану Маршалла вже достатньо пропрацьовано в економічній літературі та включають декілька аспектів. По-перше, це підвищення продуктивності праці у промисловості та сільському господарстві, знаття регуляторних обмежень для бізнесу, запровадження механізмів приватизації майна. Другим важливим аспектом став розвиток торгівлі через відміну державного контролю за цінами на товари. І третім аспектом - проведення фінансової реформи, фінансова стабілізація. Дієздатну на той момент Рейхсмарку населення не використовувало як засіб обігу. Її функції виконували іноземна валюта, цигарки, кава. Як наслідок, рейхсмарку було деноміновано німецькою маркою за курсом 100/6,5. Як наслідок, обсяг усієї

грошової маси скоротився більш ніж 93%. Гроші підприємства могли отримати лише на першу виплату заробітної плати, яка в подальшому виплачувалася виключно за рахунок власних доходів. Паралельно відбувалася секторальна переорієнтація промисловості, з воєнного спрямування на легку, харчову, текстильну промисловість, виробництво побутової техніки та автомобілів. Важливу роль відіграли прямі іноземні інвестиції, до того ж переважно американські. За період з 1950 по 1957 роки обсяг інвестицій у Німеччині зріс на 81%. У відповідності до «плану Маршалла» було реалізовано механізми стратифікації власних і запозичених коштів: власні використовувалися на фінансування поточних витрат, а запозиченні виключно для капітальних інвестицій. При цьому дотримувалася умова цільового спрямування коштів на реалізацію структурних реформ, які передбачали нарощування виробництва та розвиток торгівлі.

Після Другої світової війни однією з найбільш постраждалих та зруйнованих європейських країн була *Італія*. ВВП не перевищував рівня бідних країн, а військова промисловість взагалі перебувала в занепаді. Історія післявоєнної відбудови Італії є унікальною у своєму державному монополістичному капіталізмі (ДМК), що особливо проявлявся в Італії через існування величезних державних об'єднань. У 1951 році уряд Італії розробив і почав запроваджувати так звану систему пріоритетів. Ця система встановила державний розподіл сировини таким чином, щоб великі монополісти першими отримували сировину, якої, як вони вважали, у будь-який момент може не вистачати [1]. Такий же принцип працював і в кредитуванні: монополії отримали кредит у розмірі 85 мільярдів італійських лір, а МСП — у 8 разів менше. Фінансовий ринок у той же час був недоступний для малих і середніх компаній. Із 600 мільярдів лір, зібраних між 1948 і 1952 роками шляхом випуску акцій і облігацій, більшість знову була придбана великими концернами. Як наслідок, швидкий розвиток і домінування монополій в країні.

Найбільш неповторним досвідом повоєнного відновлення є досвід *Японії*, оскільки в реалізації стабілізаційної програми «План (лінія) Доджа» важливу роль зіграли менталітет та особливість культури. Особливістю японців є те, що вони порівняно мало витрачають, зекономлені гроші заощаджують в банках або купуючи акції промислових підприємств. В Японії було реалізовано колаборацію ліберальної, планової та самобутньої економіки. Успішного відновлення економіки країни вдалося досягти завдяки акценту на розбудові високотехнологічного виробництва.

Інший приклад повоєнного досвіду, але з приміткою «як не варто робити», є досвід *Південної Кореї*, яка до локальної війни, на відміну від Західної Європи, не мала високорозвинутої індустріальної економіки та ефективних державних інституцій. Відновлювати не було чого. Основним, можна сказати класичним інструментом відновлення, виступила міжнародна допомога, а основним донором США з обсягом економічної допомоги понад 12,6 млрд дол. США за період з 1945 по 1976 рік. Більше отримав лише Ізраїль. Завдяки фінансовій допомозі, технологіям, патронату США, тотальному неформальному контролю та забезпеченню безпекової основи ВВП Південної Кореї виріс у 31 тис. разів з 1953 року по 2021 рік (рис. 2).

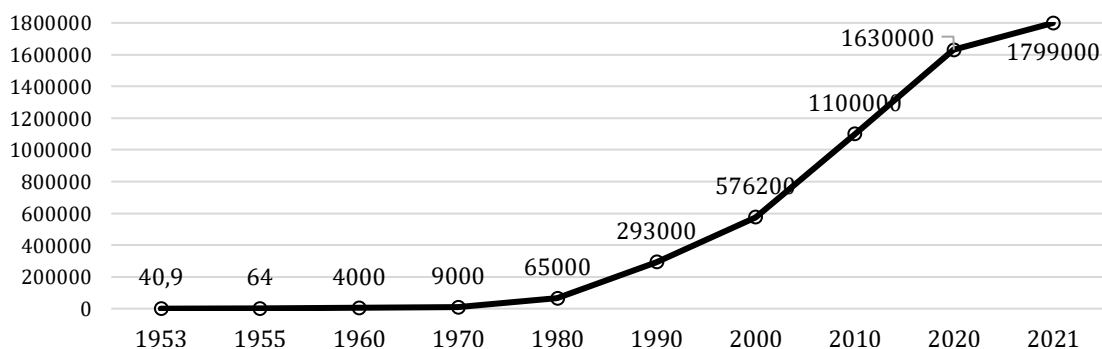

Рис. 2. Динаміка ВВП Південної Кореї з 1953 р. по 2021 р., млн дол. США

Джерело: побудовано авторами за даними Світового банку [16]

Фінансова допомога частково була спрямована на відновлення повністю зруйнованої інфраструктури, проте лівова частка була розкрадена та використана на політичні цілі елітою країни. Політика імпортозаміщення через обмеженість природних ресурсів і внутрішнього ринку виявилася неефективною. В подальшому було знайдено шляхи економічного розвитку, проте це вже не є досвідом повоєнного відновлення.

Варто звернути увагу на той факт, що Корея змогла відстояти власне бачення економічного розвитку, обравши шлях індустріалізації, на відміну від пропонованого USAID та Світовим банком плану аграрного розвитку. Цей досвід власного бачення шляху економічного

розвитку країни українцям варто засвоїти. Україна має пропонувати західним партнерам власне бачення повоєнної відбудови та подальшого розвитку з огляду на міжнародний досвід, варто прагнути приймати безпосередню участь у підготовці та впровадженні будь-яких міжнародних заходів щодо відновлення економіки країни з урахуванням власних ризиків.

І ще на один, аномальний, цікавий факт звертають увагу експерти та аналітики. У період з 1945 по 1961 рік Південна Корея не позичала грошей на міжнародному ринку капіталів і не отримувала іноземних інвестицій. Єдиним джерелом зовнішніх вливань отримала понад 3,1 млрд дол. США як гранти Сполучених Штатів за той же період. Тобто, у середньому за 16 років — 193 млн дол. США на рік. Іншої зовнішньої допомоги отримано не було. За критеріями Світового банку та неокласичної економічної теорії, така ситуація є повною аномалією.

Найбільш успішний після плану Маршалла досвід має *Ізраїль*. Основним інструментом стали кредити та гранти США. Поряд з цим уряд здійснив випуск та розміщення за межами країни держоблігацій («Позика незалежності»). Цікавим є факт розміщення цих облігацій на фінансовому ринку США, що стало виключенням в політиці країни. Також джерелом фінансових ресурсів повоєнного відновлення стали репарації від Західної Німеччини в розмірі у сучасному еквіваленті 112 млрд дол. США, або 55% додаткових доходів бюджету у 1952–1965 роках. Поряд з цим була розроблена і почала впроваджуватися Нова економічна політика. Вона була спрямована на значну лібералізацію економіки, зокрема скасування розподільчої системи та державного регулювання цін, відмова від емісії грошей на покриття витрат, тощо.

Варто розглянути також відносно нові приклади країн, що мали досвід повоєнного відновлення економіки та банківської системи. Як відомо, конфлікти 1990-х років завдали значної шкоди (людської та матеріальної) 6 країнам Західних Балкан – Боснії та Герцеговині, Косово, Чорногорії, Македонії, Хорватії та Сербії.

До січня 1992 року Югославія розпалася на Сербію, Хорватію, Боснію та Герцеговину (БіГ), Чорногорію, Словенію та Македонію. І кожна з цих країн пройшла свій складний шлях становлення через військові конфлікти. Вже в той час у регіоні застосовувалася сучасна зброя. Рівень руйнувань був колосальним, подекуди цілком порівнянний з тим, що принесла нашій країні росія після 24 лютого 2022 року [10]. Після підписання мирної угоди з міжнародної допомоги, яка завершила більш ніж трирічний конфлікт (1992 – 1995 роки), учасниками якого були Сербія і Чорногорія, Боснія і Герцеговина, а також Хорватія, стало зрозуміло: *Боснія і Герцеговина* зазнала найбільших втрат та збитків. Прямі збитки країни оцінювалися в 50–70 млрд доларів США, що в 15–20 разів перевищувало її ВВП у ті часи. Окрім того, було убито майже 2,5% населення, понад 100 000 осіб.

Боснія і Герцеговина була оточена, більшість комунікацій перекрито, а столиця Сараєво знаходилася в облозі, яка тривала з 5 квітня 1992 року до лютого 1996 року, коли була підписана Дейтонська угода. Понад три з половиною роки столиця була без регулярного водопостачання, електроенергії та основних продуктів харчування. При цьому місто жило, працювало і захищало себе під постійним снайперським вогнем і частими обстрілами. На початку війни склади продовольства, речей і предметів першої необхідності були зруйновані та пограбовані. Одним з основних каналів зв'язку із зовнішнім світом та каналом постачання був тунель, проритий під аеропортом Сараєво, і система траншей до міста. З часом міжнародне співтовариство налагодило доставку основних продуктів харчування повітряним транспортом, а пізніше через так звані «блакитні коридори». За час облоги чисельність населення скоротилась з 500 тис. осіб до 350 тис. [11]. Все працездатне населення було зобов'язане працювати, хоча крім державних і комунальних установ працювали лише молокозавод, пивоварня та пекарня. Саме ці компанії генерували основні потоки грошових коштів.

Лінія фронту проходила за 800 метрів від офісів банків. Однак банки існували і продовжили розвиватися. На початку всі транзакції проводилися в паперових документах, а пізніше, коли з'явилася електрика, бухгалтерські записи вели в банківських книгах. Найважливішою банківською послугою була виплата закордонних переказів, отриманих від діаспори та біженців. При цьому забезпечити готівкову валютну ліквідність відповідно до надходжень безготівкової валюти з-за кордону було складно через діючі обмеження на платежі за комерційний імпорт. Тим самим важливим елементом є контроль за операціями з іноземною валютою через нестачу притоку іноземної валюти, що викликана різким скороченням експорту. БіГ не було кредитування та операцій з фізичними особами, які б створювали кредитний ризик. Тим самим банки не мали проблемних кредитів. Перше споживче кредитування розпочалося в середині 1995 року з дуже обмеженою орієнтацією на працівників компанії та не передбачало

використання кредитних карток. Зважаючи на брак готівки та порушену логістику її постачання, готівкові операції в багатьох областях були замінені бартером. Основним «конвертованим» товаром стали цигарки, особливо в Сараєво, де була тютюнова фабрика. Важко було проводити міжнародні операції, жоден іноземний банк не погоджувався підтвердити акредитив. Суспільство, банківська справа та економіка новоствореної держави зіткнулися із загальним дефіцитом всього, в тому числі трудових ресурсів, інфляцією та запровадженням нової моделі монетарної політики та банківського регулювання.

У післявоєнному розвитку вирішальну роль відіграли міжнародні фінансові організації (МФО). Програмний проєкт реконструкції та європейської інтеграції Балканських країн був результатом спільних зусиль двох інститутів – LSE (м. Лондон) та WIIW (м. Відень) і вперше був презентований у Відні 12-13 листопада 1999 року [12]. Для відбудови балканських країн міжнародні партнери – передовсім Європейський Союз – розробили декілька спеціалізованих програм. У межах однієї з них – PHARE – для Боснії та Герцеговини була запущена окрема підпрограма, яка забезпечила постачання матеріалів та обладнання для 10 ключових галузей її національної економіки. Окремі програми реалізовувалися у сфері сільського господарства та підтримці життєзабезпечення сіл, а також у сфері відновлення інфраструктури та повернення біженців додому. Як правило, найважливішими сферами, для сприяння відновленню є: дороги, транспорт, електроенергія, електрозв'язок, базове житло, а також водопостачання та санітарія.

У перші роки післявоєнної відбудови обсяг міжнародної допомоги саме на розвиток був більшим за 20% національного ВВП. Розмір міжнародної підтримки в різні роки коливався від 140 до 279 доларів США на одного жителя країни [13]. З 1996 по 2004 рік загальний обсяг безповоротної допомоги, яку отримала Боснія та Герцеговина від офіційних кредиторів, перевищив 7 млрд дол. (майже 200% від ВВП БіГ за 1996 рік). 82% міжнародної допомоги країна отримала через грантове фінансування від Світового банку та ЄБРР для постконфліктної реконструкції.

Одночасно в країні проводилися внутрішні реформи. Сюди відносять і реструктуризацію фінансового сектору, і місцевий розвиток, і розвиток інституцій, навіть і державного управління. Банківський сектор зазнав значних інституціональних змін. Зокрема було створено центральний банк, Раду керуючих якого очолив іноземець (за підтримки МВФ), та у 1998 році була запроваджена конвертибельна марка. Конвертибельна марка – це національна валюта, що прив'язана до євро за допомогою угоди про валютне правління, яке підтримує довіру до валюти і сприяє надійним торговельним зв'язкам з європейськими партнерами.

Як доводить досвід Балканських країн, підготовка має включати комплексну перевірку якості активів, яка знадобиться одразу після війни; наступну рекапіталізацію окремих банків та розробку (централізованого) механізму врегулювання непрацюючих кредитів. Державні банки слід неухильно вести до приватизації, одночасно забезпечивши їм більше простору для списання чи реструктуризації позик [14]. Всі ці дії мають реалізовуватися поетапно.

Як зазначають світові експерти, одним із надскладних і важливим етапом має стати оцінка якості активів банків в умовах стресу (рис. 3).

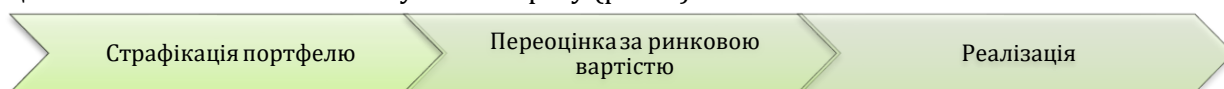

Рис. 3. Етапи оцінки якості активів банку в умовах стресу

Джерело: Складено авторами

На першому етапі важливо ідентифікувати всі джерела загроз та ризиків. Одночасно розробити програму антикризових заходів. На другому етапі проводиться розширений аналіз та оцінка можливого впливу прямого або опосередкованого, через ринкові фактори, економічну турбулентність, кризові умови та невизначенність, які можуть проявитися у середньостроковій перспективі. Такі ризики можуть реалізуватися по різним каналам (наприклад, порушення процесу створення вартості, ріст цін на енергоносії тощо) або бути наслідком майбутнього негативного макроекономічного впливу. І нарешті адаптація стратегії реалізації цих планів.

Важливим для майбутнього країни стали й деякою мірою успішні програми повернення біженців та тимчасово переміщених осіб, котрі допомогли хоча б частково повернути людський потенціал. Вважаємо, що проблема повернення додому біженців і трудових мігрантів буде однією з найактуальніших і, мабуть, найскладніших для повоєнної України.

Аналітики вважають, що Україні може бути корисний досвід управління та реструктуризації зовнішнього боргу Боснії та Герцеговини. Зважена та послідовна політика в цій сфері і, звичайно ж, списання частини кредитів кредиторам, дозволили зменшити рівень

державного боргу з 66% ВВП у 1999 р. до 35% у 2004 р. Загалом, програма післявоєнної реконструкції Боснії та Герцеговини була визнана успішною. Реальний ВВП країни в 1997 р. зріс на 22,9 %, у 1998 р. – на 13,8 %, у 1999 р. – на 10,8 %, у 2000 р. – на 4,4 % [13].

Але не тільки позитивний, а й негативний досвід Боснії і Герцеговини може бути важливим і корисним для України. Адже на початку реалізації проєктів реконструкції балканська країна не мала цілісної стратегії для стабільного економічного розвитку. Були також і ознаки відсутності єдиного центру комунікацій для програм відновлення, дублювання зусиль та слабка координація між різними групами донорів. А ще спостерігався низький адміністративний потенціал влади безпосередньо Боснії та Герцеговини. І як результат, на відміну від післявоєнної Західної Європи чи Південної Кореї, де думали на десятиліття вперед, деякі проєкти в Боснії та Герцеговині стояли на місці, вони були реалізовані під впливом тимчасових інтересів, а не від стратегічних пріоритетів та бачень, що зрештою у майбутньому обмежило можливий мультиплікатор впливу на розвиток національної економіки [13].

Серед помилок, зокрема, називають недооцінку ролі промисловості в економічному відродженні країни, невикористання інструментів для відновлення структури промислових підприємств, негативний бізнес-клімат та слабка динаміка внутрішніх інвестицій, через що в країні тривалий час зберігався значний рівень безробіття, а сектор малого та середнього бізнесу розвивався зовсім слабо.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Україна вже має вивчати довід інших країн повоєнної відбудови економіки. За базовими умовами розглянуті країни різняться внутрішніми суспільними цінностями та політичною ситуацією, характером впливу зовнішніх чинників, темпами відбудови та подальшим економічним зростанням. Саме тому варто аналізувати досвід країн та запроваджувати інструментарій, який допоможе відбудуватися якнайшвидше та стимулювати економічне зростання. Історичний досвід цих країн показує, що передумовою успішної повоєнної відбудови і подальшого інноваційно-технологічного розвитку є інституційні трансформації через структурні реформи і використання можливостей, які відкриваються внаслідок геополітичних змін. Є низка інструментів, спільних для всіх успішно відновлених після війни країн: лібералізація економіки, створення великої кількості робочих місць державою, секторальні трансформації, орієнтація економіки експорту і значне вливання зовнішніх фінансових ресурсів з різних джерел. Як показує досвід всіх країн, основним інструментом відбудови є міжнародна допомога. При цьому, погоджуємось з Данилишиним Б., що організація системи отримання та розподілу міжнародної допомоги потребує налагодження чіткої системи комунікацій, підпорядкування та відповідальності [12]. На перших етапах пріоритети мають зосереджуватися на базових питаннях безпеки та гуманітарній сфері. Очевидним фактом є те, що стійке та стабільне економічне зростання та розвиток можуть мати місце лише у тому випадку, коли існує міцний фундамент безпеки [10]. В подальшому обов'язковими мають бути структурні реформи, які слід реалізовувати, маючи достатній рівень фінансового забезпечення реформ та технічної допомоги. Банківський сектор також має зазнати інституційних змін та напрацьовувати програму роботи з проблемними активами. При розробці програм повоєнного розвитку варто орієнтуватися на залучення нових зовнішніх інвесторів, міжнародної допомоги та грантів, структурно трансформуватися з орієнтацією на сектори з високою доданою вартістю, тим самим передбачивши перехід від сировинної моделі розвитку на виробничу, інноваційну, енергонезалежну Україну.

Список літератури

1. Железняк Я. 5 історій економічного успіху після війни: світовий досвід для України. URL: https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_ustihu_pislya.html.
2. Бородіна О.А., Ляшенко В.І. Повоєнне відновлення економіки: світовий досвід та спроба його адаптації для України. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 1 (42). С. 121-134. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).121-134](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).121-134)
3. Еркес О., Калита О., Сундук Т. Банківська система України в умовах війни. *SCIENTIA RUCTUOSA. ВІСНИК Київського національного торговельно-економічного університету*, 2022144(4), 122–133. URL: [https://doi.org/10.31617/1.2022\(144\)09](https://doi.org/10.31617/1.2022(144)09)
4. Прозоров Ю.В. Локалізація глобальних банків розвитку в умовах відновлення та модернізації економіки після війни. *Фінансовий ринок: сучасні тренди та нові виклики: тези доп. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф.* (Київ, 31 жовтня 2022 р.) / відп. ред. Н. П. Шульга. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. – 115 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/MzEуMQ==/daa741958105e699b2f6f8e99214d13f.pdf>
5. Бортніков Г.П., Любіч О. О., Гладких Д. М. Державні банки в умовах воєнного стану: ключові проблеми та заходи реагування. *Фінанси України*. 2022. № 4. С. 67-91.

6. Кудряшов В. П. Фінансування інфраструктури в період подолання наслідків війни. *Фінанси України*. 2022. № 4. С. 46-66.
7. Ємець В. В. Економічний розвиток у повоєнний період в Україні: регіональний та місцевий аспекти. *Економіка та держава*. 2022. № 5. С. 68—72. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.5.68>.
8. Іванов С. В. Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України. *Економіка України. Economy of Ukraine*, 2019, № 1 (686), с. 75-89. <http://surl.li/cao0i>
9. Новіков В. Яка модель для відбудови економіки після війни потрібна Україні. <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/16/684116/>.
10. Аржевітін С., Бортніков Г., Бублик Є., Любич О. Уплив воєнного стану на продуктивність банківського сектора України. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2023. 1(48), 23–41. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.48.2023.3966>
11. Kreimer Alcira et. al, *Bosnia and Herzegovina: post-conflict reconstruction: Country Case Study Series* Alcira Kreimer. [et al.]. р. см. (Operations evaluation studies) At head of title: World Bank Operations Evaluation Department, 2000.
12. Данилишин Б. Як відновлювати економіку після війни. Програмна відбудова Боснії та Герцеговини: уроки для України. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/510994_yak_vidnovlyuvati_ekonomiku_pislya.html
13. Чим прислужиться Україні світовий досвід повоєнної відбудови. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3690887-cim-prisluzitsa-ukraini-svitovij-dosvid-povoennoi-vidbudovi.html>.
14. *Відбудова України: принципи та політика* за ред. Городніченко Ю., Сологуб І., Ведер ді Мауро Б. Центр досліджень економічної політики (CEPR) Паризький звіт 1, 2022. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf
15. Статистика частоти згадування термінів в літературі з бібліотеки Google. URL: <http://books.google.com/ngrams>
16. Дані Світового банку. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

References

1. Zhelezniak Ya. 5 istorij ekonomichnoho uspihku pislia vijny: svitovij dosvid dlia Ukrainy. [5 stories of economic success after the war: world experience for Ukraine]. Available at: https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istorij_ekonomichnoho_uspihu_pislya.html.
2. Borodina, O.A., Liashenko, V.I. (2022). «Post-war recovery of the economy: world experience and an attempt to adapt it for Ukraine». *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*. № 1 (42), pp. 121-134. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).121-134](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).121-134)
3. Erkes, O., Kalyta, O., Sunduk, T. (2022). *Bankivs'ka sistema Ukrainy v umovakh vijny*. [Banking system of Ukraine in the conditions of war.]. CIENTIA RUCTUOSA. VISNYK Kyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu. 144(4), 122–133. Available at: [https://doi.org/10.31617/1.2022\(144\)09](https://doi.org/10.31617/1.2022(144)09)
4. Prozorov, Yu.V. (2022). «Localization of global development banks in the conditions of recovery and modernization of the economy after the war». *Finansoviy rynek: suchasni trendy ta novi vyklyky*. [Financial market: modern trends and new challenges]. *Proceeding of theses add. All-Ukrainian science and practice Internet Conf. (Kyiv, October 31, 2022)* / resp. ed. N. P. Shulga. Kyiv: State. trade and economy University, 2022. 115 p. Available at: <https://knute.edu.ua/file/MzEyMQ=/daa741958105e699b2f6f8e99214d13f.pdf>
5. Bortnikov, H.P., Liubich, O. O., Hladkykh, D. M. (2022). «State banks under martial law: key problems and response measures». *Finansy Ukrainy*. № 4, pp. 67-91.
6. Kudriashov, V. P. (2022). «Infrastructure financing during the period of overcoming the consequences of the war». *Finansy Ukrainy*. № 4, pp. 46-66.
7. Yemets', V. V. (2022). «Economic development in the post-war period in Ukraine: regional and local aspects». *Економіка та держава*. № 5, pp. 68–72. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.5.68>.
8. Ivanov, S. V. (2019). «Economic recovery and development of countries after armed conflicts and wars: unmissable opportunities for Ukraine». *Economy of Ukraine*, № 1 (686), pp. 75-89. Available at: <http://surl.li/cao0i>
9. Novikov, V. Yaka model' dlia vidbudovy ekonomiky pislia vijny potrebna Ukraini. [What model for rebuilding the economy after the war does Ukraine need]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/16/684116/>
10. Arzhevitin, S., Bortnikov, H., Bublyk, Ye., & Liubich, O. (2023). Uplyv voiennoho stanu na produktyvnist' bankivs'koho sektora Ukrainy. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 1(48), 23–41. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.48.2023.3966>
11. Kreimer Alcira et. al, *Bosnia and Herzegovina: post-conflict reconstruction: Country Case Study Series* Alcira Kreimer [et al.]. р. см. (Operations evaluation studies). At head of title: World Bank Operations Evaluation Department, 2000.
12. Danylyshyn, B. Yak vidnovlyuvaty ekonomiku pislia vijny. Prohramna vidbudova Bosnii ta Hertsehovyny: uroky dlia Ukrainy. [How to restore the economy after the war. Programmatic reconstruction of Bosnia and Herzegovina: lessons for Ukraine]. Available at: https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/510994_yak_vidnovlyuvati_ekonomiku_pislya.html
13. Chym prysluzhyt'sia Ukraini svitovij dosvid povoiennoi vidbudovy. [How will the world experience of post-war reconstruction help Ukraine]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3690887-cim-prisluzitsa-ukraini-svitovij-dosvid-povoennoi-vidbudovi.html>.
14. Vidbudova Ukrainy: pryntsyipy ta polityka za red. Horodnichenko Yu., Solohub I., Veder di Mauro B. Tsentr doslidzhen' ekonomichnoi polityky (CEPR). [Reconstruction of Ukraine: principles and policy edited by Horodnichenko Y., Sologub I., Veder di Mauro B. Center for Economic Policy Research (CEPR)] Paryz'kyj zvit 1, 2022: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf
15. Statystyka chastoty zghaduvannya terminiv v literaturi z biblioteki Google. [Statistics of the frequency of mention of terms in the literature from the Google library]. Available at: <http://books.google.com/ngrams>
16. Dani Svitovoho banku. [World Bank data.] Available at: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

Стаття надійшла до редакції 27.01.2023 р.